

УДК 339.9

Кібальник Л.О.*, Подолян І.С.**

ВПЛИВ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА МІСЦЕ УКРАЇНИ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розкрито вплив світових фінансових криз на макроекономічні показники та зовнішньоекономічну діяльність України. Визначено, що саме криза 2008-2009 років спричинила найсуттєвіший негативний вплив на рівень розвитку вітчизняної економіки. Обґрунтовано пропозиції щодо покращення місця України у світовому геоekonomічному просторі.

Ключові слова: фінансові кризи, геоekonomічний простір, світовий продукт, торговельний баланс, фінансово-промислові групи.

Annotation. The effects of the global financial crisis on the macroeconomic indexes and foreign trade of Ukraine are analyzed. The assertion that this crisis of 2008-2009 led to the most significant negative impact on the domestic economy are proved. The recommendations for improving Ukraine's place in the global geo-economic space are justified.

Keywords: financial crisis, geo-economic space, global product, balance of trade, financial industrial groups.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним з головних завдань будь-якої країни сьогодні є визначення власного місця в системі розподілу геоekonomічної влади та розробка стратегії подальшої діяльності з метою включення до певної впливової групи країн або, хоча б, утримання завойованих позицій. Що стосується України, то її можна віднести до напівпериферії геоekonomічного простору. Це дає їй шанс і можливості переходу до більш привабливої частини світового господарства – центру.

Україна має відкриту модель зовнішньоеkonomічної діяльності, що, з одного боку, сприяє її тіснішому включенню до міжнародних еkonomічних зв'язків, а, з іншого, спричиняє негативний вплив процесів глобалізації на її розвиток. Так, вітчизняна еkonomіка витримала потужний удар світової фінансово-ekonomічної кризи, не допустивши необоротного руйнування еkonomічної системи, спромігшись відновити певну еkonomічну рівновагу, хоч і на значно нижчому, в порівнянні з передкризовим станом, рівні. Проте, з іншого боку, не створила достатніх стимулів для кардинального реформування національної конкурентної стратегії на засадах інвестиційного оновлення експортно-виробничого потенціалу та стратегічних інноваційно-спрямованих структурних зрушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю дослідження за цією темою є відсутність у вітчизняній та іноземній літературі розробок щодо геоekonomічної стратегії України в умовах світових фінансових криз. Окремі праці О. Білоурса, А. Гальчинського, Ю. Козака, Я. Жаліло, Ю. Макогона, Ю. Пахомова [1-9] стосуються аналізу зовнішньоеkonomічної політики України, зокрема стратегії побудови відносин з іншими країнами у

* кандидат еkonomічних наук, доцент, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

глобалізованому світі. Вивченню наслідків для України фінансових криз присвячені роботи І. Бураковського, О. Плотнікова [10-12] та інших вчених-економістів. У дослідженнях В. Будкіна, В. Дергачова, М. Згуровського, О. Соскіна,

А. Філіпенка [13-15] зроблено спробу визначити місце України у сучасному гео економічному та геополітичному просторі та окреслити перспективи подальшого її розвитку в цих вимірах. Найвагомішими розробками, з точки зору практичного застосування, є зовнішньоекономічна стратегія України, затверджена Міністерством закордонних справ України, Програма економічних реформ на 2010-2014 роки та Національна стратегія розвитку «Україна – 2015» [16-18]. Вони визначають ключовими зовнішньополітичними та економічними пріоритетами України європейську інтеграцію, поглиблення інтеграції з країнами СНД та участь України в міжнародних економічних організаціях. Всі передбачені програмами заходи спрямовані на поглиблення взаємодії і взаємозалежності між Україною та інтеграційними об'єднаннями, з якими вона межує. Акцент в програмах ставиться на розширенні ринків збуту для українських товарів, спрощенні доступу українських товаровиробників до закордонних ринків та залученні фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій для проведення економічних реформ.

Разом з тим, на сьогодні не існує цілісної системи поглядів щодо напрямків, принципів, механізмів та інструментів реалізації гео економічного потенціалу країни у світовому економічному просторі, а існуючі стратегії не враховують ані особливостей сучасної гео економічної структури, ані впливу світових фінансових криз на довгострокову гео економічну політику України. Жодна з офіційно затверджених програм не передбачає протидію наслідкам світових фінансових криз.

Виходячи з географічних, економічних, політичних та культурних передумов, Україна сьогодні є складником як європейського, так і євразійського простору, внаслідок чого необхідно визначитися з тим, яке гео економічне місце вона має посісти і яку роль виконувати. Буде це рух в напрямку до економічного «ядра» світового господарства чи до периферії. Вдасться Україні стати повноправним учасником розподілу світового продукту і доходу чи доведеться задовольнятися крихтами від «пирога». Внаслідок цього, виникає потреба адаптувати наукові підходи і практичні інструменти реалізації стратегічних інтересів України до динамічних умов, особливо тих, що викликані світовими фінансовими кризами.

Мета статті – на основі нових знань про природу світових фінансових криз пояснити їх вплив на економічну систему України та розробити практичні рекомендації щодо посилення її ролі в системі гео економічних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що сучасний стан економічного розвитку, обсягів ВВП, темпів економічного зростання, зовнішньоекономічної діяльності, інтеграційних процесів тощо не дає можливості реалізувати Україні такі далекоглядні цілі, як-то включення до світового «ядра». Це підтверджують такі дані: за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2010-2011 роках серед 139 країн світового господарства Україна посідала 89 місце. У 2012 році за рейтингом світової конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту вона була 56-та. Згідно з рейтингом Світового економічного форуму, Україна стала 93-ою за рівнем розвитку інноваційних факторів серед 142 країн, що аналізувались; за рівнем розвитку бізнес-середовища – 103-ою; а за рівнем інноваційності – 74-ою. У сучасних умовах такий складник конкурентоспроможності як інноваційність посідає одну з ключових позицій. В Україні рівень показників, що її формують, є занадто низьким, а саме: видатки на інноваційну діяльність становлять лише 1,08 % ВВП; кількість науковців, що припадають на 1 млн. жителів, – 1665,69 осіб;

частка високотехнологічного експорту в загальному його обсязі – 4 %. Зниження інноваційної активності призвело до втрати позицій Україною у світових економічних рейтингах. За глобальним індексом інноваційності у 2012 році Україна була лише на 63 місці у світі, за часткою видатків на освіту у ВВП – на 22 місці, за видатками на НДДКР у ВВП та зайнятістю населення у високотехнологічних галузях економіки – на 37 місці [19].

Серед основних проблем низької конкурентоспроможності України в гео економічному просторі виокремимо значний рівень корупції, недосконале податкове регулювання, низький доступ до фінансування, неефективне державне управління, високий рівень оподаткування.

Але особливе місце сьогодні має такий чинник, як-то залежність основних макроекономічних показників розвитку економіки України від світових фінансових криз. Як відомо, фінансові кризи – це економічні кризи, пов’язані з різким знеціненням окремих фінансових інструментів. Вони найчастіше асоціюються з банківськими кризами та зі здуванням фінансових (економічних) бульбашок на фондових ринках.

За часів незалежності України у світі відбулася низка фінансових криз, яка більшою чи меншою мірою охоплювала окремі країни або цілі регіони світу. Так, Азійська фінансова криза 1997-1998 років стала наслідком бурхливого економічного зростання «азійських тигрів», яке супроводжувалося різким нарощенням іноземного інвестування та зовнішнього боргу країнами Південно-Східної Азії. Це вилилося в перегрів економік «азійських тигрів», і з травня 1997 року почалося різке падіння на фондових ринках Таїланду, Індонезії, Малайзії, Південної Кореї та (меншою мірою) інших країн регіону. Протягом 1997-1998 років в цих країнах спостерігалось падіння курсів національних валют та фондових індексів. Наслідком азійської вважається російська економічна криза 1998 року та аргентинський дефолт 1999-2001 року.

Наступна світова фінансова криза – це так званий «крах доткомів» (США) 2000-2002 років. Ця криза характеризувалась тим, що вартість акцій за період кризи знизилась на 5 трлн дол. США. Падіння вартості акцій високотехнологічних компаній вдалося зупинити лише після введення механізмів прямого контролю за спекуляціями на ринку цінних паперів з боку уряду США у відповідь на теракти 2001 року.

І останнім та наймасштабнішим за всю світову історію обвалом світових фондових

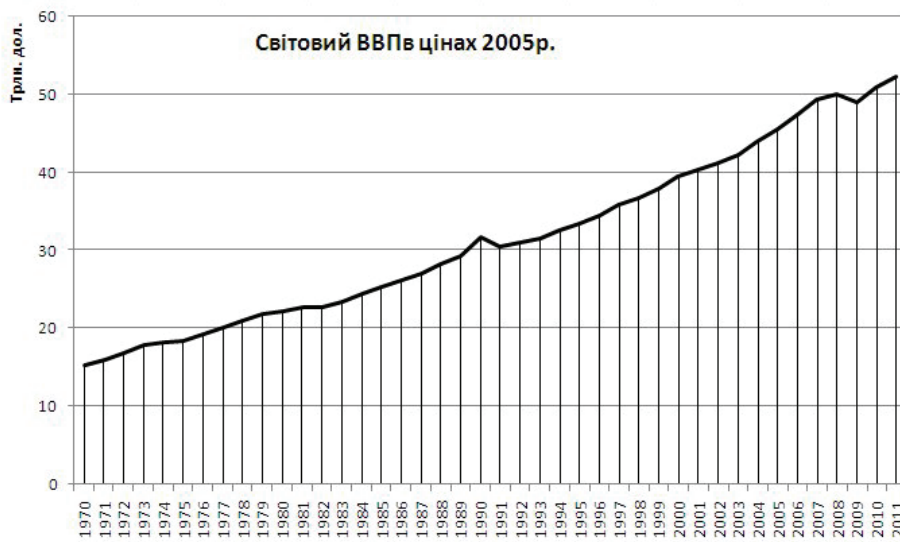

Рис. 1 Світовий ВВП, дол. США у цінах 2005 р. (розраховано за даними джерела [23]).

ринків стала світова фінансова криза 2008-2009 років, яка почалася з іпотечної кризи в США 2007 року [20-22].

Дані рис 1. свідчать, що на обсяг виробництва у світовому масштабі суттєво вплинули лише дві історичні та економічні події: розпад СРСР та світова фінансова криза 2008-2009 років.

Більш відчутний вплив фінансові кризи здійснюють на показники зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Це видно з графіків середнього торговельного балансу та

Рис. 2 Середнє значення сальдо торгового балансу країн світу, дол. США (розраховано за даними джерела [23]).

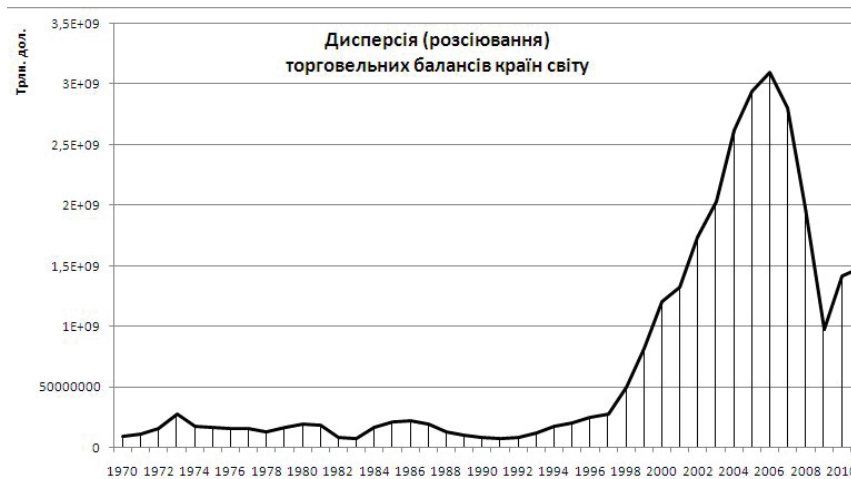

Рис. 3 Дисперсія (розсіювання) торговельних балансів країн світу, дол. США (розраховано за даними [23]).

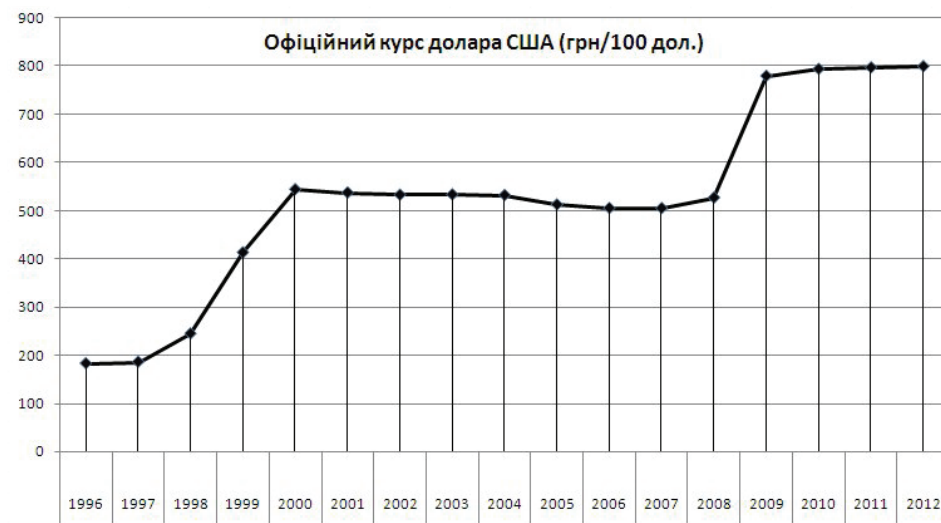

Рис. 4. Офіційний курс дол. США, грн / 100 дол. (складено за даними

Рис. 4 Офіційний курс дол. США, грн / 100 дол. (складено за даними джерела [24]).

дисперсії торговельних балансів країн світу (рис. 2 та рис. 3). На графіку середнього сальдо торговельного балансу можна побачити спади, які збігаються із зазначеними кризовими періодами. Тоді як дисперсія сальдо торгового балансу суттєво зменшилася лише під впливом світової фінансової кризи 2008-2009 років.

Щоб оцінити рівень інтегрованості України у світову фінансову систему, простежимо динаміку економічних показників країни під час світових фінансових криз. Для аналізу нами відібрано такі показники, як-то: зовнішньоторговельний оборот, сальдо торговельного балансу, курс національної валюти до долара США, ВВП.

Як видно з рис. 4, гривня девальвувалась у два етапи, і обидва вони збігаються з кризовими періодами у світовій фінансовій системі. Водночас крах «доткомів» не вплинув на валютну політику НБУ, що свідчить про переважно локальний характер цієї кризи.

На графіку зовнішньоторговельного балансу чітко простежується етап відкриття українського банківського сектора для іноземного капіталу в 2005 році. Починаючи з цього року, відбулася низка злиттів і поглинань українських банків західними фінансово-промисловими групами (ФПГ). З цього моменту відбувається нарощення імпорту, а дефіцит платіжного балансу покривається дешевими доларовими кредитами, які постачались в Україну західними ФПГ. Цей процес відбився і на курсі долара США. В 2005-2007 роках спостерігаємо зниження його курсу щодо гривні. А в 2009 році, коли більшість ФПГ відчували кризу ліквідності, відбувається відтік капіталів за межі України. Як наслідок – різке скорочення імпорту і дефіциту сальдо платіжного балансу (рис. 5).

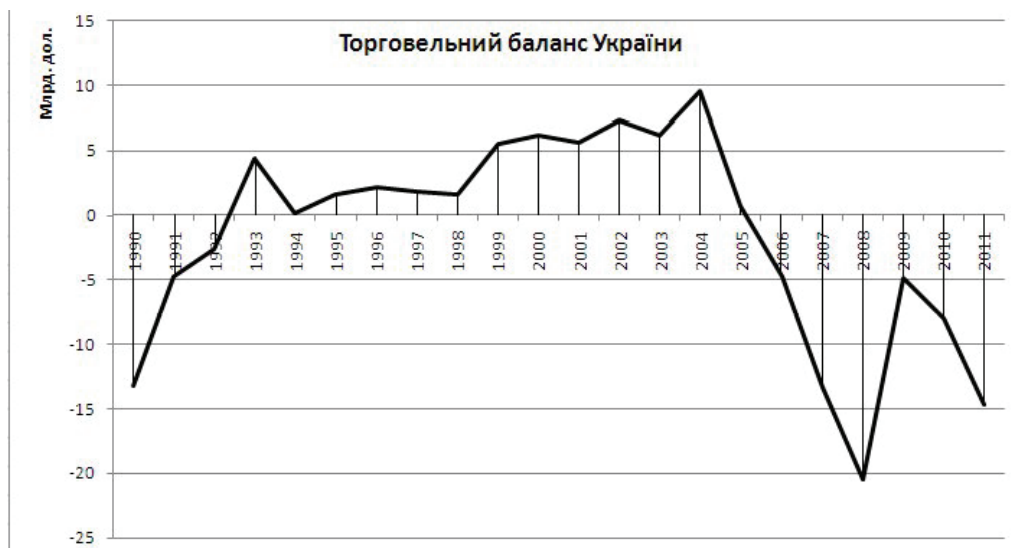

Рис. 5 Торговельний баланс України, дол. США в цінах 2005 р. (розраховано за даними джерела [23]).

Графік динаміки вітчизняного ВВП також свідчить про те, що суттєвий вплив на реальний сектор економіки мала лише фінансова криза 2008-2009 років (рис. 6).

Україна на початку 2012 року знаходилася на 51 місці серед країн світу за своїм внеском у виробництво світового валового продукту. З одного боку, це свідчить про те, що Україна посідає проміжне місце в системі світового виробництва. З іншого боку, рівень концентрації виробництва в країнах «ядра» настільки високий, що перша двадцятка країн-лідерів забезпечують виробництво майже 82 % світового валового продукту.

Рис. 6 ВВП України, дол. США в цінах 2005 р. (побудовано за даними джерела [23]).

Зокрема, на США припадає близько 25 %. Тоді як на Україну – всього лише 0,18 % (рис. 7). Проведений нами розрахунок індексу Джині за показником участі країн у виробництві світового ВВП свідчить, що ступінь диференціації країн є надзвичайно високим. Так, за підсумками 2011 року індекс Джині становив 0,85 (чим ближчий цей показник до 1, тим більшим є ступінь нерівності).

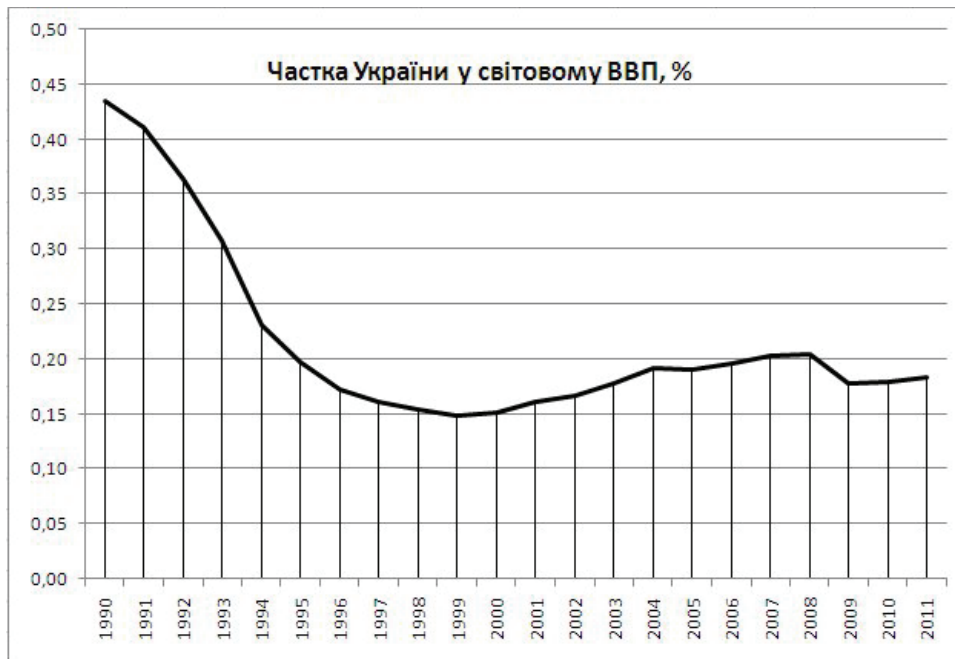

Рис. 7 Частка України у світовому ВВП (побудовано за даними джерела [23])

Таким чином, можна стверджувати, що через гіперконцентрацію світових продуктивних сил і ресурсів у країнах «ядра», більшість країн світу, зокрема й Україна, відтиснуті на периферію гео економічного простору.

Водночас суттєва відкритість національної фінансової сфери, входження країни до СОТ і проникнення на банківський ринок України транснаціональних фінансових корпорацій і груп свідчать про підвищення міри включення України до світової фінансової системи, що, з одного боку, відкриває більш широкі можливості для притоку іноземного капіталу, а це вкрай необхідно для нарощування та реалізації економічного потенціалу. З іншого боку, ці процеси означають посилення залежності України від тенденцій на світовому фінансовому ринку, що підтвердила криза 2008-2009 років.

Висновки. Отже, до основних перешкод формування стійких позицій національної економіки у світовому просторі варто віднести входження до нього неефективною та слабкою економікою; відплив ресурсів; скорочення обсягів виробництва та робочих місць; розвиток та поширення «тіньової» економіки; низьку якість та високу ціну національних товарів; розрив зв'язків у національних кластерах (наприклад, між виробником і видобувачем сировини); нераціональну експортно-імпорتنу структуру та внутрішню структуру виробництва; перенесення за кордон найпродуктивніших робочих місць; стримування внутрішнього попиту; відсутність у національного виробника необхідних навичок та можливостей конкурентної боротьби з іноземними виробниками; недосконалість законодавства, що обмежує вияви монопольної поведінки резидентів і нерезидентів; розташування на території України промислової периферії розвинутих країн, тобто енерго- та екологічних виробництв.

Ще більше погіршили ситуацію світові фінансові кризи, а особливо криза 2008-2009 років, відкинувши Україну за основними фінансовими та економічними показниками на замикаючі позиції у світових рейтингах. Адже, що через кризу ліквідності відбувся відтік капіталів за межі України, різко скоротився імпорт, зріс дефіцит платіжного балансу та суттєво постраждав реальний сектор економіки.

Сприяти зміцненню позицій України у світі могли б стабільне та передбачуване законодавче середовище; якісні адміністративні та економічні реформи; інвестування традиційної та технологічної інфраструктури, сприяння приватним заощадженням та внутрішнім інвестиціям шляхом перерозподілу доходів і зміцнення середнього класу; інноваційні фактори розвитку; агресивність на зовнішніх ринках і привабливість внутрішнього ринку для іноземних інвестицій; збалансованість внутрішнього та зовнішнього ринків тощо. Але головне – це розробка комплексної гео економічної стратегії, яка б враховувала як гео економічний потенціал країни, так і вплив світових фінансових криз на її зовнішньоекономічну діяльність.

Отже, сьогодні Україна має не досить вигідне положення у світі щодо участі у розподілі світових ресурсів та доходу. У більшості випадків вона знаходиться осторонь великих фінансових потоків, що могли б сприяти не лише її економічному розвитку, а й наближенню до світового ядра.

Список використаних джерел

1. Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г., Гончаренко О. М., Мацейко Ю. М., Зленко В. А. Глобальные трансформации и стратегии развития. – К., 2000 – 422 с.
2. Білорус О. Г., Власов В. І., Зернецька О. В., Лук'яненко Д. Г., Мацейко Ю. М., Поручник А. М., Скаленко О. К., Філіпенко А. С. Імперативи глобальних трансформацій: стратегічні концепції інтеграції, конкурентоспроможності і сталого розвитку України. Цикл наукових праць. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/work/tsikl-naukovikh-prats-imperativi-globalnikh-transformatsii-strategichni-kontseptsiyi-integratsi>
3. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
4. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ : аналітична доповідь / Нац. ін-т стратегічних досліджень; Я. А. Жаліло [та ін.]; за ред. А. Я. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 103 с.
5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
6. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Ярослав Жаліло ; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2009. – 334 с.
7. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Ю. Г. Козак [та ін.]. ; ред. Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, І. В. Ліганенко; М-во освіти і науки України. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 355 с.
8. Макогон Ю. Перспективы выхода экономики Украины из кризиса: внешнеэкономический аспект // Дослідження міжнародної економіки: Збірник наукових праць. Випуск 1 (66). – С. 3-25.

9. Пахомов Ю. Контекст новых вызовов глобальных, цивилизационных, региональных и страновых перемен // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.nbu.v.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19838/03-Rakhomov.pdf?sequence=1>
10. Бураковський І., Плотніков О. Глобальна фінансова криза : уроки для світу та України. – Х. : Фоліо, 2009. – 298 с.
11. Бураковський І. В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / Ігор Бураковський, Олексій Плотніков ; худ.- оформл. Л. П. Вировець. – Харків: Фоліо, 2009. – 298с.
12. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи : пошуки адекватної економічної політики : аналіт. доп. / [за ред. І. Бураковського та В. Мовчан] ; Ін-т економ. досліджень та політ. консультацій. – Х. : Права людини, 2009. – 73 с.
13. Геоелекономічні сценарії розвитку і Україна : монографія / [М.З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко, В. Г. Андрійчук, І. К. Бистряков, В.С. Будкін та ін.]. – К. : Видавничий Центр «Академія», 2010. – 323 с.
14. Дергачев В. А. Геоэкономическая трансформация Украины. Монография. Электронное издание на CD. Издательский проект профессора Дергачева, 2011. 11 п. л. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dergachev.ru/book-19/index.html>
15. Соскин О. Возможности реализации геоэкономического потенциала Украины в евразийском пространстве // Економічний часопис – XXI. – 2005. – № 1–2. – С. 26–30.
16. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015». – Київ, 2008. – 73 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uf.org.ua/additional/7984602_Ukraine-015big.pdf
17. Національна стратегія розвитку «Україна – 2015». – Київ, 2009. – 116 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uf.org.ua/books/4313166_Strateg%20novost%20230109.pdf
18. Зовнішньоекономічна стратегія України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/foreign-policy>
19. Global Competitiveness Report 2011-2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf
20. Киндлбергер Ч., Алибер Р. Мировые финансовые кризисы. Мании, паники и крахи. – СПб. : Питер, 2010. – 544 с.
21. Мазуренко В. І. Світова фінансова криза 2007-2010 р.р. : глобальний та національний виміри: монографія / В. І. Мазуренко. – Дніпропетровськ: ПП Видавництво «Нова ідеологія», 2009. – 216 с.
22. Матросова Л. Мировой финансовый кризис и его влияние на экономику Украины // Вісник економічної науки України. – 2009. – №1. – С. 122-124.
23. Офіційний сайт департаменту статистики ООН // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp>
24. Офіційний сайт НБУ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446